

FEHIM NAMETAK
(Sarajevo)

DOSADAŠNJE IZUČAVANJE BOSANSKO-HERCEGOVAČKE KNJIŽEVNE BAŠTINE NA TURSKOM JEZIKU

Pisana riječ u Bosni i Hercegovini se kontinuirano može pratiti od vremena pojave samostalnosti bosanskih i humskih banova. Neki pisani spomenici potječu još iz vremena kada je Bosna bila u sastavu Rimskog Carstva, ali neprekinuto stvaralaštvo u Bosni postoji tek od početka XIV stoljeća.

Padom Bosne i Hercegovine pod osmansku vlast krajem XV stoljeća stvaraju se u okviru nove civilizacije koju je osmanska vladavina donijela potpuno novi uvjeti i za književno stvaralaštvo. Pripadnici katoličke i pravoslavne vjere stvaraju svoju književnost u okviru crkava kojima su pripadali na maternjem jeziku, a jednim dijelom i na crkvenoslovenskom i latinskom jeziku. Dio bosansko-hercegovačkog stanovništva koji je primio islam, koji se, uz kurzivnu bosančicu počeo koristiti arapskim pismom i školovati na turskom jeziku, stvarao je književnost na arapskom, turskom i perzijskom jeziku, a jednim manjim dijelom i na maternjem jeziku, za koji je također korišteno prilagođeno arapsko pismo. Ova književnost je u našem stoljeću nazvana alhamiada književnost.

Mada je postojalo bogato stvaralaštvo na arapskom jeziku, ono je bilo ograničeno tematikom koja je već tradicionalno u Osmanskom Carstvu bilo »rezervirano« za ovaj jezik. Prije svega, arapski jezik je bio jezik vjere. Na njemu su pisane rasprave o Kur'anu, tradiciji (hadisu), islamskom pravu, filozofiji, logici i drugim znanostima. Malobrojni su bilo pjesnički bilo prozni sastavi iz lijepe književnosti na ovom jeziku. Na perzijskom jeziku je stvarana lirska poezija, ali kod nas nije ostalo mnogo sačuvanih književnih plodova naših ljudi na ovom jeziku. Nekoliko stvaralaca koji su glavninu svoga stvaralaštva ostavili na turskom jeziku, po zahtjevu mode svoga vremena, napisali su poneku pjesmu ili stih i na perzijskom jeziku. Ovdje prije svih mislimo na Derviš-pašu Bajezidagića, Nabiju Tuzlaka, Ahmeda Hatema Bjelopoljača (Akovali-zade), Muhameda Šakira Muidovića i druge.

Na turskom jeziku su bosansko-hercegovački Muslimani stvarali lijepu književnost u punom smislu riječi. Od epskih pjesama iz najranijeg vremena preko bogate razudene lirike, koja je najčešće okrenuta mističkom promišljanju, do isto tako bogate proze, koja je sadržavala kratku priču, putopise, kronike, ljetopise i epistolografske spise; svega toga ima u velikoj mjeri sačuvanog iz perioda od kraja XV do početka XX stoljeća. Najzad, pod konac turske vladavine pa čak i u početku austro-ugarske vlasti u Bosni pokrenuti su i neki listovi i časopisi na turskom jeziku od kojih su neki imali i bogate književne priloge.

Ako se ova književnost promatra dijahrono onda se zapaža da sva ova bogata tematika nije bila jednako zastupljena tokom promatranih razdoblja. Tako se može uočiti da je u prvo vrijeme, XVI–XVII stoljeće, lirsko stvaralaštvo bilo zastupljenije. Tada su se javljali pjesnici poput Zijaije, Nerkesije, Derviš-paše Bajezidagića, Mezakije, Sabita i drugih, koji su utiskivali dubok pečat ne samo književnosti koja je nastajala u njihovu rodnom kraju nego su bitno utjecali i na tokove razvoja književnosti u čitavu Osmanskom Carstvu. Kako je Osmansko Carstvo zapadalo u krizu, nalazeći se sve više u odbrambenim ratovima i izloženo unutrašnjim slabostima, sve više pjesnika i pisaca crpu tematiku iz svakodnevnih događaja, opisujući u stihu ili u prozi borbe na granici, pobune, unutrašnje sukobe. Tako je znatan broj pjesnika opjevao sukobe s Austrijancima i Rusima, a ova tematika je zastupljena i kod kroničara i putopisaca, kao što su A. Hadžinesimović, O. Novljanin i O. Šehdija. Kasnije će pojedini pisci, kao Bašeskija i Salih Nikšićanin, pokloniti i lokalnim događajima pažnju pa će tako nastati ljetopisi događaja u Sarajevu i nekim drugim mjestima.

Kroz svo ovo vrijeme jedan broj književnika njegovao je vjersku lirsku poeziju u kojoj se kao posebne tematske cjeline izdvajaju poeme o Muhamedovu rođenju – mevludi, o njegovu uspeću na nebo – miradžije i dr. Naročito se u pogledu pjesama o miradžu – miradžijama istaklo nekoliko naših pjesnika. Pored čuvene Sabitove *Miradžije*, koja je kod nas već prevedena, zapažene plodove u oblasti ove tematike su dali Edajja Sinan Čelebija i Muhamed Rušdija, oba iz Sarajeva te Asim Jusuf Čelebija Bošnjak.

Razumljivo, gotovo sva ova književna građa još je u rukopisima, od kojih brojni još nisu dospjeli do ruku znanstvenika, pa se nadati da će se pronaći još poneko književno ime naših stvaralaca na turskom jeziku. Okupljanje rukopisa iz privatnih zbirki u poznate biblioteke i institute u zemlji i inostranstvu i njihova katalogizacija tome će svakako doprinijeti i ubrzati ovaj važan posao.

U ovom radu ćemo pokušati dati odgovor na pitanje:

– Koliko se zna o književnosti bosanskih Muslimana na turskom jeziku

– Ko su najznačajniji istraživači koji su ovaj segment naše književne baštine predočili nama i svijetu

– Koji su glavni zadaci u daljem izučavanju književnosti na turskom jeziku kod nas

Slobodno se može reći da nema bogatijeg književnog stvaralaštva kod nas o kojem se manje zna kao što je slučaj sa književnosti naših ljudi na turskom jeziku. Od imponantnog broja (više od 300) stvaralaca koji su ostavili svoja djela na turskom jeziku i koja su sačuvana do naših dana, nešto više se zna za desetak imena među kojima su Sabit Užičanin, Muhamed Nerkesija, Hasan Kaimija, Mula Mustafa Bašeskija, Fadil-paša Šerifović, Mehmed Mejlija, Salih Sidkija Hadžihusejinović Muvekit i još možda dva-tri imena. Zašto je to tako?

Kolika je prepreka za upoznavanje ovog segmenta naše kulture u tome što su djela ovih stvaralaca pisana turskim jezikom? Koliko utječe na opću neobavještenost to što je najveći broj djela naših pisaca još u privatnim kolekcijama, a znatan broj istina u javnim ustanovama, ali bez kataloške obrade pa tako opet nedostupan javnosti?

Kakve su mogućnosti postojećih kadrova u institucijama koje se bave između ostalog i proučavanjem književne baštine bosanskih Muslimana na orijentalnim jezicima?

Na prvo pitanje se može odgovoriti da je zaista najveći razlog nedovoljnog poznavanja literature stvarane na turskom jeziku upravo u zanemarljivo malom broju ljudi koji su poznavali i poznaju osmanski turski jezik u proteklih više od sto godina od prestanka osmanske vlasti u našim krajevima. Bez dobrih poznavalaca osmanskog jezika nema ni dobrih prijevoda na srpskohrvatski pa samim tim djela i dalje moraju ostati u rukopisima i tako otuđena čekati nove generacije da rade na njima.

U odgovoru na drugo pitanje rekao bih da je znatan broj pisaca zbog nepostajanja kataloga rukopisa u kojima bi bila opisana njihova djela još uvijek nepoznat i potencijalnim istraživačima koji bi na njima mogli raditi. Neka književna djela su pukim slučajem otkrivena i tako su privukla pažnju prevodilaca i istraživača.

Najzad i riječ-dvije o nedostatku kadrova. U Orijentalnom institutu kao najznačajnijoj instituciji te vrste u Jugoslaviji u našem vremenu, samo jedan čovjek ima u planu izučavanje baštine bosanskih Muslimana na turskom jeziku. Već deset godina se pokušava angažirati barem jedan asistent za rad na ovom poslu, ali do sada to još nije učinjeno ili zbog nedostatka kadrova ili zbog nedostatka sredstava. Oskudica kadrova na ovom poslu je i u Gazi Husrev-begovoj biblioteci i u sličnim ustanovama dok Institut za književnost iz Sarajeva nema uopće u planu rada izučavanje književnosti bosanskih Muslimana na orijentalnim jezicima.

Treba reći da je naša književnost na turskom jeziku u svijetu poznatija nego kod nas. Istina, ona se upoznaje i izučava kao osmanska književnost i u okviru te književnosti ne povlači se razlika o regionalnoj zastupljenosti i drugim osobenostima osmanskih književnika koji potječu iz raznih krajeva višenacionalnog Carstva. Poznavanju književnika iz naših krajeva koji su stvarali na turskom doprinijeli su katalogi, prijevodi i studije nastajale još od sredine prošlog stoljeća. Djela najznačajnijih naših pisaca i pjesnika štampana su u Istanbulu i drugim centrima Carstva na turskom jeziku. Tako su djela *Hamsa* (Petoknjižje) sarajevskog pjesnika Nerkesije štampana dva put u Istanbulu. Isto tako su objavljeni divani Ahmeda Hatema Bjelopoljaka i Arifa Hikmeta Rizvanbegovića. Novljaninova *Kronika* objavljena je godinu dana nakon njenog završetka (1741) (doživjela je tri izdanja, od kojih jedno prije deset godina). I *Historija Osmanskog Carstva* Ibrahima Alajbegovića Pečevije štampana je dva puta. Djelo Mehmeda Tefvika Bošnjaka, mističkog pisca XIX stoljeća, objavljeno je 1981. *Sefaretnama*, putopisno-memoarsko djelo Osmana Šehdije Bjelopoljaka, također je objavljeno u novije vrijeme. Godine 1950. objavljena je i autobiografska mesnevi poema Varvarije Alipaše, a 1983. godine je objavljen izbor iz prozних i pjesničkih djela Arifa Hikmeta Rizvanbegovića. Naravno da je ovo samo manji broj djela objavljen u Turskoj.

Treba isto tako istaći da su djela naših pisaca i pjesnika pobuđivala pažnju evropskih znanstvenika još u vrijeme kada su nastala. Tako su nastali prijevodi Novljaninove *Kronike* na njemački još u XVIII stolje-

ću, a na francuski i engleski je ovo djelo prevedeno u XIX stoljeću.¹ Luksuzni rukopisni primjerak Sabitova *Divana*, prepisivan uporedo sa francuskim prijevodom, rađen za potrebe francuskog dvora, govori o interesu za ovog našeg pjesnika na Zapadu.² Rukopis Vusletijine poeme o boju kod Čehrina, preveden na francuski u Carigradu 1739. godine, nalazi se u Nacionalnoj biblioteci u Parizu.³

Francuzi su djelo Hasana Kafije Pruščaka prevodili još u XVIII stoljeću, a jedno njegovo djelo (Usul al-hikam fi nizam al-alam), koje je sam autor napisao na arapskom, a zatim preveo na turski, objavili u prijevodu na francuski 1824. godine.⁴ U prošlom stoljeću se pojavila i *Historija osmanske poezije* Josepha von Hammera, u kojoj je unesen veliki broj biografija naših stvaralaca na turskom jeziku.⁵ Aleksej Olesnicki je preveo veće fragmente kronike Ahmeda Hadžinesimovića iz Prusca na ruski jezik. U najznačajnije moderne istraživače spada Čeh Jan Rypka koji se posebno bavio izučavanjem Sabita Užičanina. Godine 1924. se pojavila njegova doktorska disertacija o ovom našem pjesniku, ali je Rypka i dalje, sve do pedesetih godina izučavao Sabita i objavio nekoliko studija o njemu. Ana Tveritinova je 1961. godine objavila drugi tom historije *Bedayi al-vakayi* Huseina Bošnjaka – Kodža Mueriha, čiji se rukopis nalazi u Lenjingradu. Do tada je na osnovu Hammerovog pisanja bio poznat samo prvi tom tog djela koji se nalazi u Nacionalnoj biblioteci u Beču.

Sistematičnije upoznavanje sa plodovima književnog rada naših ljudi na turskom jeziku omogućeno je tek pojavom kataloga orijentalnih rukopisa. Još sredinom prošlog stoljeća u Evropi izlaze iz štampe katalogi rukopisa carskih i kraljevskih biblioteka u Parizu, Beču i Berlinu, a intenzivnije katalogiziranje rukopisa u Evropi i kod nas uzima maha u našem stoljeću. Sada je ovaj posao pojačan i u Turskoj, gdje se i nalazi najveći broj rukopisa naših ljudi koji su stvarali na orijentalnim jezicima (Katalogi biblioteke Topkapi saraya, Mevlana muzeja u Konji, Köprülü biblioteke u Istanbulu, Sulejmanije biblioteke u Istanbulu i njoj pripadajućih biblioteka širom Turske – »Türkiye Yazmalari Toplu Katalogu«). Ovdje treba posebno istaći katalog rukopisa bratislavske biblioteke koji su sačinili Blašković, Vesely i Petraček, jer je rukopisna zbirka ove biblioteke najvećim dijelom plod dugogodišnjeg sabiranja rukopisa od strane Ibrahim-bega i Safvet-bega Bašagića.⁶

Kod nas je najstariji katalog, poslije Bašagićevog *Popisa orijentalnih rukopisa moje biblioteke*, koji i nije katalog u pravom smislu riječi,

1) Johann Nepomuk Dubsy, Die Kriege in Bosnien in den Feidzugen 1737, 1738 und 1739, beschreiben von dem zu Novi in Bosnien bestellt gevezenen gelehrten Kadi Omer Efendi, Wien, 1789; Charles Eraser, History of the War in Bosnia during the years 1737-1738 and 1739. London, 1830; Cardone, Relation de la derniere guerre entre les Allemands et les Turcs. Biblioteque nationale, Paris, Suppl. Turc 930, Trad. 804.

2) Amir Ljubović, Djela jugoslavenskih autora u zbirkama orijentalnih rukopisa u Parizu, *Život*, XXXII, 1-2, Sarajevo, 1983, str. 123-130.

3) Isto.

4) Garcin de Tassy. Principes de sagesse, touchant l'art de gouverner, Usul al-hikam fi nizam al-'alam, par Rizwan ben Abd'oul mannan Ac-hissari, *Journal asiatique*, IV/Paris, 1824, str. 213-226 i 283-290.

5) Joseph von Hammer, *Die Geschichte der Osmanischen Dictkunst* I-III, Pest, 1840-1868.

6) Karel Petraček, Josef Blašković, Rudolf Vesely, *Arabische, Türkische und Persische Handschriften der Universitätsbibliothek in Bratislava*, Bratislava, 1968.

Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Zemaljskog muzeja u Sarajevu, koji je sačinio Fehim Spaho, a štampan je 1942. godine neposredno poslije autorove smrti. Veoma značajni su katalogi Gazi Husrevbegove biblioteke koje je obradio Kasim Dobrača (objavljeni 1963. i 1979), Hivzije Hasandedića (Katalog rukopisa Arhiva Hercegovine u Mostaru) i Vanče Boškova (Katalog turskih rukopisa franjevačkih biblioteka u Bosni i Hercegovini).

Prve biografije naših ljudi koji su pisali na turskom jeziku objavio je kod nas Ibrahim-beg Bašagić u bosanskim salnamama i listu *Vatan* na turskom jeziku osamdesetih godina prošlog vijeka.⁷ Na našem je jeziku Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak objavio, koliko je nama poznato, najstariji prijevod jedne pjesme našeg autora napisane na turskom jeziku. To je bio prijevod gazela Derviš-paše Bajezidagića, objavljen u *Istočnom blagu*, 1896. godine. Godine 1900. pojavila se knjiga Safvet-bega Bašagića *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine* koja je sadržavala prvi sumaran pregled naših stvaralaca na orijentalnim jezicima. Za taj svoj prvi rad Bašagić je koristio građu koju je godinama prikupljao njegov otac Ibrahim-beg Bašagić koji je imao bogatu privatnu rukopisnu zbirku u kojoj su djela naših ljudi bila u većini. On je prvi ukazao na značaj učešća Bošnjaka i Hercegovaca u književnom i naučnom stvaralaštvu Osmanskog Carstva. To je bio početak Bašagićeva studioznog rada na prevodenju, prepjevavanju i proučavanju naših pisaca na turskom jeziku, koji će rezultirati Bašagićevom doktorskom disertacijom *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*⁸ i leksikonom *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj Carevini*⁹, te nizom radova, prijevoda i prepjeva iz ove oblasti, objavljenih između ove dvije knjige u listovima *Nada*, *Behar*, *Gajret* i dr. Biografije naših pisaca na turskom jeziku sastavljao je na osnovu podataka o njima u tezkirama osmanskih pjesnika i u spomenutom djelu Hammera, rađenom također na osnovu tezkira te na osnovu uvida u same rukopise iz vlastite biblioteke ili one iz Zemaljskog muzeja i Gazi Husrevbegove biblioteke u Sarajevu. Bašagićeva knjiga *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti* će poslužiti kao polazna tačka i osnovna građa u istraživanjima brojnim kasnijim autorima koji su pisali o našoj književnosti na orijentalnim jezicima. Tako je već 1915. Milan Prelog u svoju *Povijest Bosne* dodao nekoliko biografija naših pisaca na orijentalnim jezicima, preuzimajući podatke od Bašagića. Na isti način postupio je i Hamza Humo u *Spomenici 25. godišnjice Gajreta* 1928. godine, u sažetom, ali informativnom radu *Od prelaza na islam do novih vidika*.¹⁰ Bašagićeva knjiga je bila dostupna i poznata i Ivi Andriću u vrijeme kada je pripremao svoju doktorsku disertaciju o

7) Bisera Nurudinović, Bosanske salname, *POF*, X-XI, Sarajevo, 1961. str. 253-265; Pored podataka koji se nalaze u ovom radu o salnamama, utvrdili smo da je Bašagić objavio svoje radove u listu *Vatan*; Mostarli Derviš-paša (II, 28. augusta, 1885, br. 51, str. 3-4), Muhamed Nerkesi-efendi (II, 4. septembra 1885, br. 52, str. 3) i biografiju Muvekitu (bez naslova) (IV, 13. aprila 1888, br. 187, str. 2).

8) Dr Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Sarajevo, 1912.

9) Safvet-beg Bašagić, *Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, Zagreb 1931.

10) (Hamza Humo). *Od prelaska na islam do novih vidika, Gajret 1903-1928*, Sarajevo, 1928, str. 7-65. Smatra se da je Humo autor ovoga rada jer je uredio ovu prigodnu spomenicu, iako nije nigdje izričito napisano da je tekst on napisao.

duhovnom životu u Bosni za vrijeme osmanske vlasti, ali on tu književnost kao uostalom i cjelokupan duhovni razvoj Bosne u vrijeme Turaka oslikava samo crnom bojom.

Bašagićev doprinos proučavanju naše književnosti na turskom jeziku je veoma krupan. Radeći u dosta nepovoljnim uvjetima, u vrijeme kad su mu od literature bile dostupne samo tezkire (bibliografije) osmanskih pjesnika, i to ne sve koje mi danas imamo na raspolaganju, i kad je mogao steći uvid samo u dio rukopisnog fonda koji je današnjim istraživačima pri ruci, Bašagić je dao pregled ove književnosti koji je tako dobar da je ostao i do danas polazište svakom istraživaču ove problematike. On je rukopise pronalazio, čitao, prevodio, prepjevavao, pisao nadahnute biografije pjesnika i pisaca, ne slažući se često sa onima koji su u isto vrijeme iznosili svoje mišljenje o ovoj književnosti. Poznata je tako njegova oštra kritika knjige Dra Jana Rypke o Sabitu Užičaninu, objavljena u četiri nastavka u listu *Gajret* 1926. godine.¹¹

Između dva rata na proučavanju naše književnosti na turskom jeziku radila je još nekolicina orijentalista od kojih posebno treba istaći Mehmeda Handžića (1906–1944). On je 1930. godine objavio u Kairu na arapskom jeziku pregled naše književnosti na orijentalnim jezicima, a tri godine kasnije isti rad, sa dodatkom tabelarnog pregleda pjesnika koji su pjevali na turskom jeziku objavio je i na našem jeziku u Sarajevu. Međutim, njegov rad na arapskom jeziku je pobudio dosta interesovanja među orijentalistima izvan naše zemlje i potaknuo zanimanje za ovu oblast našeg duhovnog stvaralaštva. Ovaj njegov rad su slijedile još nekolike studije o piscima i pjesnicima koje je posebno izučavao, kao što su radovi o Ibrahimu Alajbegoviću Pečeviji,¹² Huseinu Lamekaniji,¹³ Vahdetiji,¹⁴ Nihadiji¹⁵ i drugima, objavljenim u kalendarima *Narodna uzdanica* i *Gajret* te u *Glasniku* islamske vjerske zajednice.

To je vrijeme interesa i za naše kroničare na turskom jeziku. Tako Riza Muderizović objavljuje prvi fragmentarni prijevod Bašeskijinog *Ljetopisa*¹⁶, a M. Tajib Okić, pored ostalih zapaženih radova, predstavlja Ahmeda Hadžinesimovića iz Prusca i njegovu *Kroniku* austro-tursko-ruskim ratova 1736–1739, u kojima su učestvovali i naši ljudi, (sam Hadžinesimović je bio učesnik u događajima o kojima piše). Ova Okićeva studija iz njegovih mlađih dana pokazuje svu ozbiljnost i akribičnost s kojima je on prilazio ovakvom poslu. Tom prilikom je Okić skrenuo pažnju na još nekoliko kronika naših ljudi od kojih se neke, koliko nam je poznato, sada pripremaju za štampu.

11) Mirza Safvet (Safvet-beg Bašagić), Dr Jan Rypka, »Beiträge zur Biographie Charakteristik und Interpretation der türkischen Dichters Sabit«. *Gajret*, X, br. 7, str. 109-111; br. 10 str. 158-159; br. 13 str. 207-208; br. 15-16, str. 250-251, Sarajevo, 1926.

12) Mehmed Handžić, Ibrahim efendija Pečevija, *Kalendar Narodne uzdanice*, VII, Sarajevo, 1939, str. 129-149.

13) Mehmed Handžić, Husejn Lamekani, *Kalendar Narodne uzdanice*, X, Sarajevo, 1942, str. 148-160.

14) Mehmed Handžić, Vahdeti, *Glasnik islamske vjerske zajednice*, IV, 5-5, Sarajevo, 1936, str. 194-200.

15) Mehmed Handžić, Nihadi. *Glasnik islamske vjerske zajednice*, III, 12, Beograd, 1935, str. 534-537.

16a) Riza Muderizović, Kronika, Mula Mustafe Bašeskije, *Glasnik zemaljskog muzeja*, XXX, Sarajevo, 1918, str. 29-101; Isti, Sarajevski nekrologij Mula Mustafe Bašeskije, *Glasnik zemaljskog muzeja*, XXXI, Sarajevo, 1919, str. 39-59.

Poslije rata, naročito od osnivanja Orijentalnog instituta u Sarajevu 1950. godine i pokretanja časopisa *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslavenskih naroda pod turskom vlašću*, intenzivira se rad na proučavanju bosansko-hercegovačke književnosti na turskom jeziku. U prvo vrijeme su posebno aktivni orijentalisti starije generacije, koji su se afirmirali još u predratnom periodu, Šaćir Sikirić i Fehim Bajraktarević, koji su i najstariji saradnici *Priloga*, časopisa koji će širom otvoriti vrata i naučnim radovima iz oblasti književne historije.

Sikirić je tako objavio studije o Sudijinim komentrima Sa'dijeva *Gulistana*, o *Divanu* Mehmeda Rešida iz Sarajeva, a prevodio je i proučavao poeziju Abdurahmana Sirije, Šejha Šakira i Šejha Arifa Sidkije, objavljujući svoje tekstove u *Glasniku islamske vjerske zajednice*, koji je uz kalendare *Gajret* i *Narodna uzdanica* substituirao nedostatak jednog naučnog časopisa za pitanja orijentalistike i otvarao svoje stranice i naučnim radovima iz te oblasti.

Kao izvanredan poznavalac perzijskog jezika, Sikirić je mogao i najkompetentnije ocijeniti domet Sudijinog komentara *Gulistana* a također izvršiti i poređenje ovog komentara sa sličnim komentarima drugih autora.

Bajraktarević je dao jednu generalnu ocjenu doprinosa naših ljudi osmanskoj turskoj književnosti i kulturi uopće¹⁶.

Među najplodnije posleratne istraživače naše književne baštine na turskom jeziku spada Omer Mušić. On je u više radova tretirao pojedine naše pisce ili književno-historijske fenomene, a najznačajniji je njegov doprinos u pronalazanju i registraciji novih književnih izvora te u prevodjenju nekoliko naših pisaca i pjesnika sa orijentalnih jezika, posebno sa turskog. Treba istaći da bez kritičkog izdavanja književnih tekstova uz prijevode ovako kako je to činio Omer Mušić, ne može biti ni analitičkih, a pogotovo ne sintetskih studija o našem književnom naslijeđu. Među ostalim njegovim radovima ističu se *Jedna turska pjesma Sarajevu iz XVII vijeka*¹⁷ *Mostar u turskoj pjesmi iz XVII stoljeća*¹⁸ *Hadži Mustafa Bošnjak Muhlis*¹⁹ *Anonimni pjesnik Sarajlija o stanju u Bosni*²⁰ i drugi.

Godine 1973. se pojavljuje i epohalno djelo Hazima Šabanovića *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*.²¹ U ovom biobibliografskom djelu skupljena je gotovo sva dotad poznata faktografija o našoj književnosti na orijentalnim jezicima. Šteta je da je rad ostao nedovršen jer je autor upravo u vrijeme pripremanja posljednje verzije djela, umro 1971. godine. U rukopisnoj ostavštini Šabanovića nisu pronađene neke od obrada pisaca za koje se zasigurno zna da ih je uradio, a

16) Fehim Bajraktarević, *Das türkisch-islamische Kulturerbe bei den Südslawen, Nemeth Armagani*, Ankara, 1962, str. 43-59; Isti, *Tursko-islamska kulturna baština Južnih Slavena, Mogućnost XIII*, br. 4, Split, 1966, str. 389-397.

17) *POF* III-IV, Sarajevo, 1953, str. 575-588.

18) *POF*, XIV-XV, Sarajevo, 1969, str. 73-100.

19) *POF*, XVIII-XIX, Sarajevo, 1973, str. 89-119.

20) *Radovi Filozofskog fakulteta*, I, Sarajevo, 1963, str. 349-355.

21) Izd. »Svjetlost« Sarajevo, 1973. Uz ovu knjigu treba spomenuti još dva rada Hazima Šabanovića na ovom polju: Istočna djela naših pisaca u Gazi Husrevbegovoj biblioteci, *Glasnik vrhovnog islamskog starješinstva*, II (nova serija), br. 7-9, Sarajevo, 1951, str. 252-257 i XVIII asra kadar Jugoslavija ulkelerindeki Türk-islam kültürü, *Türk Kültürü Araştırmaları*, I, 2, Ankara, 1964, str. 282-291.

također nisu pronađene ni bilješke, kratice literature i druga naučna aparatura što je utjecalo na konačan izgled djela. Ipak, treba istaći da je Šabanovićevo djelo od izuzetne važnosti prije svega po iscrpnim biografijama onih pisaca čije je obrade uspio konačno uobličiti. Ostalo može poslužiti kao dobra građa, koju vremenom treba nadopunjavati i ponegdje ispravljati. Pored ovoga, Šabanović je sastavio više enciklopedijskih natuknica iz naše kulturne historije.

U vrijeme pojave Šabanoviće knjige između 1970. i 1975. nastaje pravi zamah u radu na bibliografskim radovima književnosti Muslimana BiH. Tako je Aleksandar Popović objavio u Parizu veoma vrijednu bibliografiju »osmanske literature jugoslavenskih muslimana« u kojoj, pored odbira jedinica koje je uvrstio, gdje se pokazao kao izvrstan znalac prezentirane problematike, daje i kratke komentare jedinica, barem onih najvažnijih. Osim nezgrapnog naslova koji ne odgovara sadržaju prije svega zato što je autor u prezentaciji »osmanske bibliografije« išao do sedamdesetih godina kad o osmanskoj književnosti u Jugoslaviji ne može biti ni govora, ovom se radu ne može gotovo ništa zamjeriti.²² Uostalom i u nekim njegovim novijim radovima, o islamu na Balkanu, Popović iznosi neke dosta slobodne procjene našeg aktuelnog stanja o kojima se ne možemo uvijek složiti.²³ Praveći bibliografiju uz izbor muslimanske književnosti pod naslovom *Biserje*, Alija Isaković je također dao značajan doprinos upoznavanju sa građom i literaturom o književnosti Muslimana na orijentalnim jezicima.²⁴

U knjizi *Kultura Bošnjaka – muslimanska komponenta*, koja je objavljena iste godine kada i Šabanovićevo, Smail Balić daje pokušaj jednog historijskog pregleda razvoja kulture u Bosni i Hercegovini, a priličnu pažnju poklanja i književnosti na turskom jeziku. Nekolicinu pisaca, koji su u Šabanovićevoj knjizi ispušteni, Balić je obradio ili u toj knjizi ili u dopuni koju je štampao pet godina kasnije, na njemačkom jeziku.²⁴ Ova druga Balićevo knjiga sadrži popis 375 imena naših autora na orijentalnim jezicima i gotovo 700 naslova tih autora, što svakako predstavlja dosad najobuhvatniji uvid u književnost na orijentalnim jezicima u Bosni i Hercegovini. Nedostatak ove knjige je u ambiciji autora da da pregled kulture bosanskih muslimana do današnjih dana pa se stoga moralo biti šturo u objašnjenju nekih važnijih fenomena iz ranijih perioda te kulture. Treba dodati da je Balić, u nizu radova na njemačkom i turskom jeziku obradio pojedine fenomene islamske kulture na Balkanu, posebno u Bosni.

Svo proučavanje naše književnosti na turskom jeziku do sedamdesetih godina uglavnom se može svesti na registriranje pisaca, obradu njihovih biografija i eventualno prevodenje fragmenata iz njihovih djela. Rijetke izuzetke donekle čine Bašagić, koji je pokušao prodrijeti u smisao poetske poruke nekolicine pjesnika i dao manje-više uspješne ocjene

22) Alexandre Popovic, La litterature ottomane des musulmans yougoslaves – Essai de bibliographie raisonnee. Journal asiatique, CCLIX, 3-4, Paris, 1971, str. 309-376.

22a) Alexandre Popovic, L islam balkanique. Les musulmans du sud-est europeu dans la periode poet-ottomane. Berlin. 1986.

23) Alija Isaković, *Biserje*. Izbor iz muslimanske književnosti, Zagreb, 1972.

24) Smail Balić, *Kultura Bošnjaka muslimanska komponenta*, Wien, 1973; Isti, *Die Kultur der Bosniaken*, Supplementband I, Wien, 1978.

nekih naših pjesnika na turskom jeziku, te Mušić koji je, opet, preveo niz vrijednih književnih izvora. Nakon Šabanovićeve knjige ukazala se potreba da se pojedini značajniji pisci i monografski obrade, a djela nekih od tih stvaralaca da se integralno prevedu, kako bi bila dostupna za proučavanje i onima koji ne poznaju turski jezik. Još prije pojave Šabanovićeve *Književnosti* Mehmed Mujezinović je, uz niz korisnih radova o epigrafici na turskom jeziku, preveo i priredio za štampu Bašeskijin Ljetopis.²⁵ Prvo izdanje Ljetopisa je sadržavalo samo nekrologij, pa je Mujezinović poslije nastavio pripremati kompletan Bašeskijin *Zbornik* (Medžmua). (U vrijeme kad je posao privodio kraju, zatekla ga je smrt pa je ostatak djela preveo i drugo izdanje pripremio za štampu F. Nameetak). Mujezinović je također zaslužan za dešifriranje, prevođenje i proučavanje natpisa sa sakralnih i profanih spomenika širom Bosne i Hercegovine. Njegove tri knjige ove građe predstavljaju neprocjenjivo bogatstvo za našu nauku.²⁶

Marija Đukanović je prevela i naučno valorizovala rimovanu autobiografiju Varvarije Ali-paše²⁶. Time je po prvi put kod nas monografski predstavljeno jedno djelo nekog od naših autora. Vrijednost ovog izdanja je i u tome što je praćeno faksimilima originala, čime je zadovoljen i taj važni naučni uzus. Istina, djelo je manjeg obima pa je to bilo lakše učiniti nego kad bi se na taj način izdavala obimnija djela kao Bašeskijina Medžmua ili Muvekitova Historija Bosne, iako bi i za izvore te vrste bilo poželjno primijeniti istu metodologiju.

Zanimljiv izbor tekstova naših ljudi koji su stvarali na orijentalnim jezicima priredio je Muhamed Hadžijahić u *Bosansko-hercegovačkoj književnoj hrestomatiji*²⁷. Autor je uvrstio neke gotovo zaboravljene prijevode iz teško dostupnih predratnih i poslijeratnih časopisa i pokazao dosta estetskog smisla za odбир tekstova. Hadžijahić je obezbijedio čak i neke dotad neobjavljene tekstove. Proučavanje naše književne baštine na turskom jeziku dobija 1972. plodno tle i u novopokrenutom časopisu *Anali Gazi Husrevbegove biblioteke* čiji je glavni cilj naučno prezentiranje rukopisnih fondova biblioteke. Pokretači ovog časopisa i njegovi glavni saradnici su bili Muhamed Hadžijahić, Mahmud Traljić i Mehmed Mujezinović. Već u prvom broju *Anala* Osman A. Sokolović je dao prijevod pjesama Aga Dede iz Dobora i time iz prašljivih i zaboravljenih rukopisa izvukao jednog našeg značajnog autora i njegovo djelo.

Doprinos Saliha Trake u proučavanje naše književne baštine na turskom jeziku je višestruk. Radeći na obradi orijentalnih rukopisa on je pronašao i notirao mnogo novih podataka o našim piscima, ili je također i sam prevodio i interpretirao neke pisce i pjesnike. Značajno je nje-

25) Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis (1746-1804)*, Preveo Mehmed Mujezinović, Sarajevo, 1968; drugo izdanje dopunio i pripremio za štampu Fehim Nameetak, Sarajevo, 1987; Značajniji Mujezinovićeve radovi iz oblasti književne baštine na turskom jeziku su: Epigrafika i kaligrafija pjesnika Mehmeda Mejlije, *Naše starine*, IV, Sarajevo, 1957, str. 131-168; Merhum Šejh Sejfudin Fehmi-efendija Kemura kao epigrafičar, *GVIS*, IX, 3-5, 6-8, Sarajevo, 1958, str. 158-167 i 285-308.

25a) Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine I*, Sarajevo, 1974, II, Sarajevo, 1977, III, Sarajevo, 1982.

26) Marija Đukanović, *Rimovana autobiografija Varvari Ali-paše* Izd. Filološki fakultet, Beograd, 1968.

27) Bosansko-hercegovačka književna hrestomatija. Starija književnost, Sarajevo, 1974.

govo predstavljanje Nerkesije kao proznog pisca – autora biografije Murteza-paše Bošnjaka²⁸, obradio je zatim pjesnika Muhameda Šakira Muidovića,²⁹ komentatora Ibrahima Zikriju Užičanina³⁰, a u više radova je s Lamijom Hadžiosmanović prevodio i interpretirao stihove sarajevskog pjesnika Mehmeda Mejlije Guranije.³¹ Sa Lamijom Hadžiosmanović je izdao i knjigu *Tragom poezije bosansko-hercegovačkih Muslimana na turskom jeziku*³², gdje uvrštena poezija predstavlja uglavnom epigrafiju koju je Muhamed Enverija Kadić zapisivao prepisujući Muvekitovu *Historiju Bosne*.

Lamija Hadžiosmanović je napisala i više samostalnih radova o književnosti Bosne i Hercegovine na turskom jeziku od kojih posebno ističemo *Dvije neobjavljene pjesme na turskom jeziku o Banjalučkom boju*³³, dok je sa Fehimom Nametkom prevela *Kroniku Ahmeda Hadžinesimovića iz Prusa*. Kako je Lamiji Hadžiosmanović izučavanje naše književne baštine uzgredan posao – jer se prvenstveno bavi historijom bibliotekarstva kod nas i prevodilaštvom sa turskog jezika – njeni rezultati i na ovom polju su od izuzetne važnosti.

Znatn doprinos proučavanju naše književnosti na turskom jeziku dao je Vančo Boškov. Njegov rad se sastojao u izdavanju književnih izvora kao što je *Šehrengiz o Mostaru Hadži Derivša Mostarca*³⁴ predstavljanje Bulbulije Mostarca i drugih sličnih radova, ali i u promišljanju o tome kojem narodu ova književnost pripada, odnosno da li se svaki pisac ili pjesnik koji je sebe nazvao *Bosnevi* može zaista smatrati pripadnikom Bosne. Na ovo pitanje on daje negativan odgovor. Čini se da Boškov kasnije postepeno odstupa od ovog stava u kome dovodi u sumnju postojanje stvaralaštva na turskom jeziku u Bosni i Hercegovini kao našeg duhovnog naslijeđa. Također je zapažena njegova studija o književnosti na turskom jeziku u Bosni i Hercegovini u XVIII i XIX vijeku³⁵. Od velike je koristi za nauku i njegov posmrtno objavljeni *Katalog turskih rukopisa franjevačkih samostana u Bosni i Hercegovini*, u kome su po prvi put registrirani neki rijetki književni izvori koji neće izmaći pažnji istraživača.

U domenu korisnih biobibliografskih radova spada djelatnost Mahmuda Traljića. Posebno nas je zadužio svojim radovima u kojima je

28) Salih Trako, Al-vasfu l-kamil fi ahvali veziri l-adil. Biografija bosanskog vezira Murteza-paše od Muhameda Nergisija. *POF*, X-XI, Sarajevo, 1963, str. 179-192.

29) Salih Trako, Kronogrami sarajevskog muftije Muhameda Šakir-efendije Muidovića. *Anali Gazi Husrevbegove biblioteke I*, Sarajevo, 1972, str. 49-65.

30) Salih Trako, Ibrahim Zikrija Užičanin i njegov komentar Vesilet an-nadžata Sulejmana Čelebije. *Anali Gazi Husrevbegove biblioteke XI-XII*, Sarajevo, 1985, str. 155-180.

31) Lamija Hadžiosmanović – Salih Trako, Mejli, pjesnik Bosne. Uz dvjestogodišnjicu smrti, *Odjek*, XXXIV 17 Sarajevo, 1-15. septembra 1981, str. 13. Isti, *Poezija Mejlije al-Kuranije sarajevskog pjesnika XVIII stoljeća*. *Radio Sarajevo treći program XI*, 38, Sarajevo, 1982, str. 418-432.

32) Lamija Hadžiosmanović – Salih Trako, *Tragom poezije bosansko-hercegovačkih Muslimana na turskom jeziku*, Sarajevo, 1985.

33) Lamija Hadžiosmanović, *Dvije neobjavljene pjesme o banjalučkom boju iz Kadićeve Hronike*, *POF*, XXI-XXIII, Sarajevo, 1976, str. 315-327.

34) Vančo Boškov, *Šehrengiz u turskoj književnosti i šehrengiz o Mostaru*. *Radovi Filozofskog fakulteta*, VI, Sarajevo, 1970/71.

35) Vančo Boškov, *Književnost Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima u XVIII i XIX vijeku*. *Godišnjak Instituta za jezik i književnost*, VII, Sarajevo, 1978, str. 185-213.

približio rukopisnu građu naših ljudi iz Narodne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine.^{34b}

U veoma bogatom i razudenom naučnom i kulturnom radu Alija Bejtjić je posvetio određenu pažnju i proučavanju književnosti. Tako su među ostalim njegovim radovima zapažene studije o Šabitu Užičaninu,³⁵ Abdulahu Drnišliji³⁶, Elči Ibrahim-paši i druge. Alija Bejtjić je temeljito, sa obiljem izvora, potkrijepio svaki svoj stav tako da su njegove studije pouzdan oslonac u daljem istraživanju i pravljenju sintetičkih pregleda naše književnosti.

Džemal Čehajić je, iako po svojoj vokaciji prvenstveno iranist, dao doprinos i proučavanju književne baštine naših pjesnika na turskom jeziku. Tako je u svojim radovima o Zijajii Mostarcu³⁷, Fevziji Mostarcu³⁸ i drugima dao, pored dobrih prijevoda ovih pjesnika, i zapažene analize njihovih stihova prvenstveno s aspekta islamskog misticizma, čime se Čehajić i temeljitije bavio, i objavio do sada najbolju studiju o socijalnim i kulturnim aspektima stvaranja muslimanskih mistika u Bosni i Hercegovini.³⁹

U više radova o književnosti u Bosni i Hercegovini, Muhsin Rizvić je dao pregled stvaralaštva bosanskih Muslimana na turskom jeziku. Međutim, treba posebno istaći njegov rad *Stvaralački doživljaj i čitalačka recepcija u književnosti Muslimana na orijentalnim jezicima*⁴⁰, gdje na vrlo zanimljiv način analizira tematsko-motivske karakteristike i poetsko-izražajne osobine literature bosanskih Muslimana na turskom jeziku te ukazuje na mogućnost njihove višestruke recepcije. Treba istaći da smo vrlo deficitarni u pogledu estetskog vrednovanja ove naše književne produkcije, pa je stoga spomenuti rad Muhsina Rizvića posebne vrijednosti.

Fehim Nametak je napisao studije o Fadil-paši Šerifoviću te u posebnoj knjizi objavio i izbor iz poezije ovog pjesnika.⁴⁰ Pored toga, zanimao se i za prozno stvaralaštvo naših ljudi na turskom jeziku, posebno za djela Muhameda Nerkesije, Muhameda Enverije Kadića, Mula Mustafe Bašeskije, Ahmeda Hadžinesimovića iz Prusca i Omera Novljani-

34b) Mahmud Traljić, *Orijentalna rukopisna djela domaćih autora u Narodnoj biblioteci Bosne i Hercegovine*, *Bibliotekarstvo*, XVI, 4, Sarajevo, 1970, str. 55-64.

35) Alija Bejtjić, *Pjesnik Šabit Alaudin Užičanin kao sarajevski kadija i bosanski mulla*, *Anali Gazi Husrevbegove biblioteke* II-III, Sarajevo, 1974, str. 3-20.

36) Alija Bejtjić, *Iz Drnišlijiina Zbornika bosanskih memorijala (1671-1719)* *Anali Gazi Husrevbegove biblioteke*, IV, Sarajevo, 1976, str. 177-186.

37) Džemal Čehajić, *Diya'i Hasan Čalabi al-Mostari*, POF, XXII-XXIII, Sarajevo, 1976, str. 329-344.

38) Džemal Čehajić, *Pjesme Fevzije Mostarca na turskom jeziku*, POF XVIII-XIX, Sarajevo, 1973, str. 285-314.

39) Džemal Čehajić, *Derviški redovi u jugoslavenskim zemljama*, Sarajevo, 1986; *Isti*, *Vidovi stvaranja muslimanskih mistika porijeklom iz Bosne i drugih krajeva Jugoslavije od XV do XIX vijeka*, *Godišnjak Instituta za jezik i književnost*, III-IV, Sarajevo, 1974-75, str.23-37.

39a) Muhsin Rizvić, *Stvaralački doživljaj i čitalačka recepcija u književnosti Muslimana na orijentalnim jezicima*, *Književna istorija* X, 37, Beograd, 1977, str. 3-12.

40) Fehim Nametak, *Fadil-paša Šerifović pjesnik i epigrafičar Bosne*, Sarajevo, 1980; *Fadil-paša Šerifović, Divan* (Izbor), Uvod, prijevod, bilješke i rječnik napisao: Fehim Nametak, Sarajevo, 1981.

na.⁴¹ Također je rad na katalogiziranju književnih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke iskoristio za sticanje boljeg uvida u ovo naše stvaralaštvo, što je rezultiralo nekolicinom kraćih radova biobibliografskog karaktera. Na osnovu novih saznanja stečenih uvidom u dosad neobjavljene rukopise, napisao je studiju *Pregled književnog stvaralaštva bosanskih Muslimana na turskom jeziku*.⁴²

Ne mogu se zanemariti značajni doprinosi radova na prezentiranju književne baštine Hivzije Hasandedića, Muhameda Ždralovića, Jasne Šamić, Lejle Gazić i Momčila Stojakovića koji su u više studija, prijevoda ili kataloga i opisa rukopisa učinili ovu oblast naše duhovne djelatnosti bližom našim saznanjima.

Tako je Hivzija Hasandedić katalogizirao rukopise Arhiva Hercegovine u Mostaru⁴³ a kako je imao izvanredan uvid i u turske rukopisne fondove Franjevačke knjižnice u Mostaru dao je niz novih podataka o književnicima na turskom jeziku iz Mostara i Hercegovine.

Muhamed Ždralović je kao rukovodilac Orientalne zbirke JAZU u Zagrebu u nekoliko radova predstavio blago ove zbirke koja je, kako je poznato, uglavnom sakupljana iz privatnih kolekcija bosanskohercegovačkih kolekcionara orijentalnih rukopisa. Posebno se bavio problemom prepisivanja i umnožavanja rukopisa i o tome objavio veoma vrijednu knjigu.⁴⁴

Baveći se izuzetno zanimljivom ličnošću Hasana Kaimije, Jasna Šamić je u nekoliko radova približila poetsko stvaralaštvo i mističko djelovanje ovog poznatog pjesnika iz XVII stoljeća,⁴⁵ a o istom pjesniku je napisala i objavila i knjigu na francuskom jeziku, koja je objavljena u Parizu 1986. godine.

Rad Lejle Gazić na književnim izvorima rezultirao je predstavljanjem veoma zanimljive građe iz medžmua Orijentalnog instituta, a po nama su posebno zanimljivi i informativni njeni radovi o mostarskom pjesniku Huremiji i njegovoj autobiografiji u stihovima te o Mehmedu Rešidu iz Sarajeva.⁴⁶

Rano preminuli Momčilo Stojaković je, pored bavljenja historijskom gradom pokazivao interes i za književnu građu koja se nalazi u našim arhivima. Tako u radu *Književna manuscripta turcica* u Arhivu SA-

41) Fehim Nametak, Muhamed Nerkesija Sarajlija (povodom 400. godišnjice rođenja). *Glasnik vrhovnog islamskog starješinstva* XLVII, 2, Sarajevo, 1984. str. 225-235; Isti, *Književna građa u Zborniku M. E. Kadića, Radio Sarajevo treći program* XI, 38, Sarajevo, 1982, str. 438-477; Isti, *Folklorna građa u neobjavljenom dijelu Bašeskijinog Ljetopisa. Zbornik radova XXXII kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije I*, Sombor, 1985, str. 373-376; Isti sa Lamijom Hadžiosmanović, *Kronika Ahmeda Hadžinesimovića iz Prusca*. POF XXXVIII (u štampi); Isti sa L. Hadžiosmanović, Omer Novljanin, *Tarih-i Diyar-i Bosna* (pripremljen za štampu).

42) Fehim Nametak, *Pregled književnog stvaranja bosanskih Muslimana na turskom jeziku*, Sarajevo, 1989.

43) Hivzija Hasandedić, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Arhiva Hercegovine u Mostaru*, Mostar, 1977.

44) Muhamed Ždralović, *Prepisivači djela u arabičkim rukopisima*, I-II, Sarajevo, 1988.

45) Jasna Šamić, Kaimi, bosanski pjesnik iz 17. vijeka i uvodna kasida Divana. *Radio Sarajevo treći program*, VIII, 24, Sarajevo, 1979. str. 518-525.

46) Lejla Gazić, autobiografija u stihu mostarskog pjesnika Huremija, *POF XX-XXI*, Sarajevo, 1974, str. 205-211; Ista, Jedna neobjavljena pjesma Mehmeda Rešida, *POF, XXII-XXIII*, Sarajevo, 1976, str. 345-354.

NU on obraća pažnju i na nekoliko manje poznatih pjesnika iz Bosne i Hercegovine, čiji su rukopisi sačuvani u Arhivu SANU u Beogradu.⁴⁷

Ne treba ispustiti iz vida i neke mlade naučnike poput Kerime Filan i Slobodana Ilića koji tek najavljuju svoj, nadamo se, plodan rad na ovom polju.

47) Momčilo Stojaković, Književna manuskripta turcica u Arhivu SANU, *POF* XXXI, Sarajevo, 1982, str. 67-97.

DOSADAŠNJE IZUČAVANJE BOSANSKOHERCEGOVAČKE KNJIŽEVNE
BAŠTINE NA TURSKOM JEZIKU

Rezime

U ovom radu je data retrospektiva izučavanja književnosti bosansko-hercegovačkih Muslimana na turskom jeziku od najranijih vremena do danas. Rad na prevodenju, prezentiranju i izučavanju ovog bogatog književnog stvaralaštva započeo je još u XIX stoljeću i svoje prve ozbiljnije plodove dao u evropskim orijentalističkim centrima. U sklopu prezentiranja osmanske književnosti u cjelini dato je tada značajno mjesto i stvaraocima iz Bosne i Hercegovine.

Rad na proučavanju književnosti na turskom jeziku u Bosni i Hercegovini odvijao se u dva pravca: u jednoj grupi tih radova spadaju oni u kojima su monografski predstavljeni pojedini književni stvaraoci ili njihova djela (Marija Đukanović – Rimovana autobiografija Varvari Ali-paše, Mehmed Mujezinović, Ljetopis Mula Mustafe Bašeskije, Fehim Nametak, Fadil-paša Šerifović, pjesnik i epigrafičar Bosne, Jasna Šamić, *Dîvân de Kâ'imî, vie et oeuvre d'un poète bosniaque du XVIIe siècle* i dr) ili su pak u kraćim radovima predstavljeni pojedinačni književni izvori (takvi su brojni radovi Omera Mušića, Saliha Trake, Džemala Čehajića i dr).

U drugu grupu radova ubrajamo sintetske i analitičke studije ove književne produkcije i njeno prezentiranje u djelima uglavnom bio-bibliografskog karaktera. U oba ova pravca izučavanja začetnikom smatramo Dra Safvet-bega Bašagića (1870-1934) (Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti, Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini i niz manjih studija), koji je uz sve ovo bio i plodan prevodilac i pjesnik pa je brojne pjesme bosanskih Muslimana preveo ili prepjevao na srpskohrvatski jezik. Značajan doprinos izučavanju književne baštine dali su još Mehmed Handžić (1906-1944) (*Al-gawhar al-asna fi taragim al-'ulama wa šu'ara Bosna, Književni rad bosansko-hercegovačkih Muslimana*, kao i niz prijevoda i studija), Hazim Šabanović (1916-1971) (*Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*), Smail Balić (1920) (*Kultura Bošnjaka – muslimanska komponenta*), Salih Trako (1924) i Lamija Hadžiosmanović (1931) (*Tragom poezije bosansko-hercegovačkih Muslimana na turskom jeziku*), Fehim Nametak (1943) (*Prehled književnog stvaranja bosansko-hercegovačkih Muslimana na turskom jeziku*) i drugi.

FORMER RESEARCHES OF BOSNIAN AND HERZEGOVINIAN LITERARY
HERITAGE WRITTEN IN TURKISH LANGUAGE

Summary

The present paper offers a retrospective view on the researches of the literature written in Turkish language by Bosnian and Herzegovinian Muslims, from the beginning up to now. Translation, presentation and research of this rich literary heritage began in the 19th century, and the

first important steps were made in the European centres for Oriental studies. In the framework of the presentation of Ottoman literature as a whole, the significant place was given to the authors of Bosnian and Herzegovinian descent.

The results of the researches of the literature written in Turkish language, done in Bosnia and Herzegovina, can be divided into two groups: the first group of the works are monographies dedicated to the individual authors or their works (Marija Đukanović, *Rimovana autobiografija Varvari Ali-paše – Rhymed Auto-biography of Varvari Ali-pasha*), Mehmed Mujezinović, *Ljetopis Mula Mustafe Bašeskije* (Chronicle of Mulla Mustafa Basheski), Fehim Nametak, *Fadil-paša Šerifović, pjesnik i epigrafičar Bosne* (Fadil-pasha Šerifović, Poet and Epigrapher of Bosnia), Jasna Šamić, *Divân de Kâ'imî, vie et oeuvre d'un poète bosniaque du XVIIe siècle*, etc.), as well as the shorter essays which present literary sources (a number of such essays are written by Omer Mušić, Salih Trako, Džemal Čehajić, etc.).

The second group of the works are scientific studies which analyse and syntetize this literary production, and also bio-bibliographical works dedicated to this literature. The pioneer works in both groups were written by PhD Safvet-beg Bašagić (1870-1934) (*Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti* (Bosniaks and Herzegovinians in Islamic Literature), *Znameniti Hrvati*, *Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini* (Famous Croatsians, Bosniaks and Herzegovinians in Turkish Empire), and a lot of shorter works). Bašagić also was a brilliant translator and poet, and he translated or restyled into Serbocroatian a lot of the poems written by Bosnian Moslems. The important contribution to the study of literary heritage was also given by Mehmed Handžić (1906-1944) (*Al-gawhar al-asna fi taragim al-'ulama wa šu'ara Bosna, Književni rad bosansko-hercegovačkih Muslimana* /Literary Work of Bosnian and Herzegovinian Moslems) and a number of translations and scientific papers, Hazim Šabanović (1916-1971) (*Književnost Muslimana na orijentalnim jezicima*/ Moslem Literature in Oriental Languages), Smail Balić (1920) (*Kultura Bošnjaka – muslimanska komponenta*/ Culture of Bosniaks – Moslem Component), Salih Trako (1924) and Lamija Hadžiosmanović (1931) (*Tragom poezije bosansko-hercegovačkih Muslimana na turskom jeziku*/ Traces of Poetry Written in Turkish Language by Bosnian and Herzegovinian Moslems), Fehim Nametak (1943) (*Pregled književnog stvaranja bosansko-hercegovačkih Muslimana na turskom jeziku*/ Survey of Literary Production of Bosnian and Herzegovinian Moslems in Turkish Language), and the others.